

СТУДІЇ: ІСТОРИЧНА ОСВІТА

Зміст історичної освіти в ліцеї і проблеми її гуманізації

Світлана КАМАРАЛІ,*кандидат історичних наук, доцент кафедри управління освітою Донецького національного університету, учитель історії ліцею, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист*

Досвід провідних європейських країн свідчить, що навчання історії розглядається як важливий чинник стабільності, єдності суспільства, утвердження національної самосвідомості. Шкільна практика європейського співтовариства підтверджує, що історія не може бути фрагментарною і розмитою з огляду на значення історичного знання для інтелектуального і морального становлення особистості, розвитку її самоусвідомлення і потреб у громадянській самореалізації; неможливо формувати в учнів цілісну картину світу, розуміння ролі і власного місця в ньому поза історичним контекстом. Конструюючи зміст ліцейської історичної освіти, ми передусім дотримувалися принципів глобальної, гуманістичної освіти.

Тому перед педагогами-істориками ліцею поставлено такі завдання:

- формувати філософське розуміння походження світу, його закономірностей і взаємозв'язків;
- розвивати нове гуманістичне бачення різноманітностей світу, новий тип діяльності, що сприятиме забезпеченню рівноваги в системах «людина – суспільство», «людина – культура», «людина – людина»;
- сприяти розвиткові інтересу сприймання й поваги до культурних надбань народів світу, а також прагненню зрозуміти суттєві особливості цих культур;
- розвивати в учнів критичне мислення, вміння формувати власну думку і виявляти толерантність до поглядів інших;
- розвивати вміння творчо працювати, розв'язувати насамперед нестандартні проблеми, прогнозувати ситуації тощо.

Новий соціокультурний орієнтир освіти є основою новаторського підходу до викладання історії. Метою навчання історії можна вважати формування історичної свідомості як однієї з найважливіших умов успішної адаптації та самореалізації особистості в сучасній соціокультурній ситуації. Деталізуючи цю мету, її можна представити так:

1. Навчати мислити. Необхідно об'єднувати процес засвоєння основ сучасної науки з розумовим вихованням, здатністю мислити, приводити у відповідність до нових змінних умов реальне життя, навколишнє середовище, яке повинно сприйматися

не мертвим, а діалектично мінливим світом. Ліцеїсти мають постійно тренувати не так пам'ять, як здатність вирішувати завдання, що потребують самостійного судження. Ще стародавні філософи стверджували: завдання, яке спонукає до подальшого дослідження фактів, завжди має вигляд логічного протиріччя, парадоксу. Протиріччя – основа існування, сигнал для активізації мислення людини. Останнє формується в процесі індивідуального засвоєння духовної культури епохи. І завдання вчителя – пристосувати дитину до цієї культури.

2. Ліцеїсти повинні зрозуміти й оцінити багатство та різноманітність світової історії (історичні події, постаті, які сформували сучасний світ); пізнати історичні коріння й сутність сьогодення та відрефлексувати, в якому світі бажано жити; набути навичок самостійного мислення, критичного ставлення та аналізу різної, часом суперечливої, інформації.

3. Метою викладання історії в ліцеї став принцип: учні повинні не сприймати готові постулати про розвиток цивілізації, а виводити їх.

4. Форми та методи навчання в ліцеї сприяють розвитку необхідних для науковця якостей. Гострий розум, уміння здійснювати поглиблений аналіз, організаційні навички, постійне розширення свого світогляду, вміння самостійно здобувати знання, робити власні «відкриття» характеризують історика як творчу особистість.

5. Враховуючи специфіку ліцею (освітній заклад для обдарованих дітей), в організації навчально-виховного процесу необхідно забезпечувати

диференційований підхід з урахуванням набуття дитиною навичок самоосвіти. Обдарована дитина потребує більше уваги й індивідуального підходу для розкриття її здібностей. Варто зазначити, що орієнтована на особистість організація навчання в історичних групах ліцею сприяє розвитку в учнів:

а) уміння працювати з будь-якою інформацією про історичний процес, створювати власну версію (модель) того чи іншого періоду (явища, події, процесу) історії;

б) уміння користуватися методами (технологіями) пізнання історичного процесу (орієнтування в інформації), навичок історичного аналізу, історичної критики, пояснення, передбачення й моделювання певної історичної ситуації тощо.

Учитель історії створює комфортні умови для навчання, забезпечує інформаційну насиченість і ритмічність в отриманні знань. На думку ліцейських педагогів, пошук гуманізованого відображення людського існування потребує не лише ретельного вивчення історії філософських течій, які відбивають життя від зародження до смерті, а й процесу пошуку місця людини в світі. І в цьому, безперечно, важливу роль відіграє гуманізація освіти, яка сприяє вдосконаленню життєвого шляху людини, що охоплює широку палітру її ставлення до природи, суспільства й самої себе.

Значну увагу на сучасному етапі приділено методам роботи з обдарованими дітьми, проблемі гуманізації освіти як засобу культивування людини – поваги до особистості, її внутрішньої гідності. Організований на цих принципах навчально-виховний процес закладає основу виховання етичних норм особистості та міжлюдських стосунків, що ґрунтуються на повазі до громадянських прав і загальнолюдських моральних цінностей. Громадянські права в демократичному суспільстві людям гарантує Конституція та інші документи. Ліцей має навчити учнів поважати і використовувати ці права, розв'язувати проблеми, бути толерантними, співпрацювати з іншими, підтримувати власну гідність, створюючи певні засади моральної поведінки. Джерело моральної сили людини міститься в ній самій – це основна передумова становлення особистості. Її переконання залежать не від зовнішнього примусу, а від голосу її свідомості, її особистої моральної відповідальності. Тому важливе місце в навчальному процесі відводиться прес-конференціям за тематикою глобальних проблем.

Прес-конференція

«Планета Земля – без'ядерна зона. Україна: питання роззброєння».

Мета:

– поглибити знання з міжнародного права, теорії зовнішньополітичної діяльності, демократичних відносин;

– поглибити знання з проблем громадянської освіти, прав людини;

– розкрити поняття «роззброєння та міжнародна безпека» як комплекс інших глобальних

проблем; розглянути взаємовідносини в системі «українське суспільство – міжнародне суспільство»; вивчити взаємодію і взаємозв'язок України з країнами Західної Європи;

– формувати вміння ліцеїстів вільно оперувати політологічною термінологією і впроваджувати основи раціонального використання здобутків науки та техніки у контексті безпеки України і в глобальному масштабі;

– створювати нестандартні ситуації, які б спонукали до пошуку рішень у спільній діяльності, імітували реальне спілкування і сприяли набуттю навичок дискусії;

– аналіз зовнішньої політики України в історичному аспекті у межах окреслених проблем і діяльності міжнародних організацій у їх розв'язанні, виховання в ліцеїстів глобального бачення шляхом зосередження уваги на формуванні мирного підходу до розв'язання світових проблем;

– розвиток в учасників комунікативних навичок та підвищення зацікавленості міжнародною освітою незалежно від державних кордонів шляхом сприяння діалогу молоді.

Обладнання: столи, поставлені у формі кола, в центрі якого – прапорець ООН, біля кожного учасника – прапорець його країни і картка з ім'ям. Окремо – стіл для експертної комісії.

Учасники: викладачі університету, вчителі історії, географії, іноземної мови, «журналісти», «фоторепортери».

Підготовчий етап: підготовка триває чотири тижні. Розподіляються ролі: «спікер», «представники міжнародних організацій» України, США, Великобританії, Франції, Італії тощо, «кореспонденти різних видань». Учасники прес-конференції розробляють порядок денний, визначають питання для обговорення, регламент виступів, складають форми заяв, проектів резолюцій, приклади звертань та лексичних зворотів для спілкування учасників конференції (відповідно до дипломатичної термінології). «Журналісти» готують запитання, які поставлять учасникам. Виготовляються візитні картки, прапорці, дипломи.

Основа підготовчого етапу – вивчення історії та політики кожної країни-учасниці, її участі у розв'язанні загальної проблеми. Можна запропонувати такий план дослідження:

I. Політична структура.

1. Походження політичної структури. 2. Конституція та уряд. 3. Стабільність і політика сучасного уряду.

II. Культурні чинники.

1. Етнічні групи. 2. Релігії. 3. Історія культури.

III. Географія.

1. Сусідні країни. 2. Топографія. 3. Геополітичні міркування.

IV. Економіка.

1. Монетарна система. 2. Залежність і борги. 3. Членство в економічних і торговельних організаціях. 4. Природні ресурси. 5. Договори про торгівлю.

V. Оборона.

1. Військова структура. 2. Членство у блоках.

VI. Погляди на світові проблеми.

1. Роль та впливовість у світі. 2. Членство у геополітичних блоках.

VII. Історія.

1. Загальна історія. 2. Новітня історія.

Порядок денний:

1. Доповідь «спікера».

2. Оголошення письмових заяв.

3. Дебати.

4. Ухвалення і резолюції.

5. Визначення переможців експертною комісією, нагородження.

У промові «спікер» обов'язково окреслює коло питань для обговорення, представляє учасників, вітає гостей, оголошує початок денний конференції. Представник від команди проголошує підготовлену письмову заяву, де пропонуються конкретні кроки зовнішньої політики цієї держави щодо розв'язання проблеми, пропозиції.

Під час дебатів переважну кількість балів отримує та країна, більшість положень проекту резолюції якої увійшла до загального тексту резолюції конференції.

Критерії визначення переможців експертною комісією:

– активність – 10 балів;

– дотримання правил ведення дискусії – 15 балів;

– дотримання дипломатичної термінології – 5 балів;

– знання історії, геополітичної ситуації країни – 10 балів;

– аргументованість виступів, логічність викладення інформації – 20 балів;

– вміння захищати власну думку, кількість положень, що увійшли до резолюції конференції, – 30 балів.

Пропонуємо до розгляду теми прес-конференцій, які були проведені в ліцеї на базі історичного профілю:

• «Етапи міжнародного визнання України»;

• «Проблеми конверсії та гарантії збереження територіальної цілісності держав, що роззброюються»;

• «Соціально-економічні проблеми старіння нації та шляхи подолання демографічної кризи в Україні»;

• «Проблеми реструктуризації та розвитку монопромислових регіонів, створення енергозберігальних технологій в світі і місце України в цьому процесі»;

• «Проблеми забруднення навколишнього середовища як джерело демографічної кризи в Україні»;

• «Повоєнне облаштування світу і доля українського народу (перша чверть ХХ сторіччя)».

Учитель не диктує учневі мету, а спонукає його до того, щоб він сам ставив її перед собою, керуючись внутрішніми потребами. Реалізація цієї мети – основа виховання і навчання. Як уже зазначалось,

якщо постійно керувати учнем, тобто планувати його діяльність, контролювати й аналізувати її результати, він ніколи не навчиться самостійно мислити і діяти.

Реалізація педагогічного задуму неможлива без розвитку вмінь слухати, чути й розуміти учня, організовувати з ним діалог, дискусію, конструктивно критикувати. Виконуючи на початковому етапі вказівки вчителя, учні, зрештою, стають самоврядними і звертаються за допомогою до старших тільки в особливих випадках. Дуже корисною та ефективною формою роботи з дітьми в цьому напрямі стала організація на базі історико-філологічного класу ліцею прес-діалог-клубу.

Прес-діалог-клуб

Мета:

– розвинути інтерес до подій, що відбуваються у світі в галузі культури, політики, економіки, спорту, розширити світогляд;

– сформувати вміння аналізувати світові події, розуміти процеси, що відбуваються в різних країнах;

– сформувати навички спілкування з аудиторією, вміння грамотно і психологічно вільно вести діалог, захищати власну думку;

– відчувати себе особистістю, сповненою гідності.

Учасники: учні історико-філологічного класу, куратор, учителі історії та філології.

Прес-діалог-клуб працює протягом усього року. Учні збирають інформацію за тиждень і щочетверга разом із куратором та вчителями аналізують та класифікують за рубриками матеріал. Створюють групи з двох учнів, які готують огляд новин тижня, їх аналіз для обговорення в усіх класах ліцею.

Напередодні виступів члени клубу колегіально готують запитання, які мають бути проблемними і викликати зацікавлення. Одна з головних умов успіху прес-діалог-клубу – злагоджена діяльність ліцеїстів і вчителів, участь якомога більшої кількості учнів як авторів-виконавців. Таке сприйняття світових подій та обговорення в середовищі однолітків усуває пасивність, сприяє усвідомленню своєї причетності до міжнародного життя. Підготовчий процес розвиває творчі можливості, об'єднує дітей і дорослих, сприяє їхньому взаємному вихованню та самовихованню.

У рамках реалізації замовлень комплексу «ліцей – університет» у ліцеї розроблено новий напрям у розвитку історичної освіти. Формування творчої особистості майбутнього науковця-історика неможливе без залучення його до наукової роботи. На початку навчального року ліцеїсти-першокурсники слухають 34-годинний спецкурс «Теорія та методи наукового дослідження». Зазвичай його читають викладачі історичного факультету ДонНУ, які мають великий досвід наукової роботи.

Слухаючи спецкурс, ліцеїст ознайомлюється з методикою самостійної роботи з книжкою,

дізнається про культуру читання, форми та методи запису прочитаного (план, виписки, тези, анотації тощо); набуває навичок написання наукового реферату: обрання теми, складання бібліографії, розроблення плану, оформлення науково-довідкового апарату тощо. Окреме заняття присвячується методиці роботи з довідковою літературою: енциклопедіями, словниками, статистичною інформацією, Інтернетом. Важливим для науковця є вміння працювати з періодичними виданнями. Щоб ліцеїсти опанували цю форму роботи, викладач ознайомлює їх з науковими та науково-популярними журналами, навчає їх реферувати, працювати з газетними матеріалами.

Водночас ліцеїсти працюють у науковій бібліотеці. Під керівництвом спеціалістів-бібліографів вони дізнаються про структуру бібліотеки, навчаються користуватися каталогами, картотеками, бібліотечним фондом. Щоб закріпити ці знання, ліцеїсти виконують невеличкі практичні роботи під керівництвом викладача та бібліографа. Протягом вересня ліцеїст робить свої перші кроки в науку, одразу відчувачи різницю між навчанням у ліцеї та школі.

Викладач, який читає спецкурс, разом із викладачем історії ліцею з'ясовує коло історичних проблем, питань, що цікавлять кожного ліцеїста, аби знайти тему для його наукової роботи. Якщо такої проблеми в нього немає, викладач допомагає визначити науковий інтерес. Це відбувається під час навчального процесу і в ході вивчення особистості учня, його інтересів та нахилів.

Після такої підготовчої роботи розпочинається етап залучення відповідних кафедр історичного факультету ДонНУ до наукового керівництва ліцеїстами. Викладачі зустрічаються з деканом факультету, завідувачами кафедр, ознайомлюють їх із науковими проблемами, які обрали ліцеїсти.

Настає етап копіткої індивідуальної праці, кінцевим продуктом якої є написання наукового реферату та виступ з ним ліцеїста на наукових конференціях різних рівнів. Викладач історії ліцею не залишається стороннім спостерігачем. Він активно спілкується з науковими керівниками своїх учнів, цікавиться результатами їхньої роботи, допомагає науковим керівникам ліцеїстів порадами. Ми переконалися, що тільки спільні зусилля ліцею та кафедр істфаку ДонНУ забезпечують успішне формування науково-дослідницьких здібностей учнів. Результатом такої співпраці ліцею й університету є активна участь наших ліцеїстів-істориків у наукових конференціях, починаючи від ліцейських і закінчуючи обласними та всеукраїнськими, де вони завжди виборюють призові місця.

Ефективним напрямом поглиблення знань ліцеїстів є читання викладачами факультету спецкурсів, проведення семінарів, факультативів тощо. Вчена рада істфаку ухвалила рішення про розроблення кожною кафедрою одного-двох

спецкурсів спеціально для ліцеїстів. Не дублюючи навчальний матеріал істфаку, вони насамперед спрямовують учнів на пошуки знань через почуття, емоційне сприйняття, дотримуючись принципів гуманізації історичної освіти. Ось тематика таких спецкурсів: «Державно-правові аспекти політики українізації», «Проблема національного самовизначення в українських конституціях», «Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції», «Деякі аспекти міжнародних відносин у країнах Східної Європи в новітні часи», «Основні тенденції розвитку передових індустріальних країн у другій половині ХХ століття», «Донбас у контексті історії України», «Світова культура і місце українців у її структурі».

Дійова форма поглибленого вивчення історії – участь в олімпіадах різного рівня, до яких учні готуються протягом навчання в ліцеї. За цей час вони опановують програмовий матеріал на лекціях та самостійно за додатковою літературою опрацьовують ускладнені тести з історії, складають власні, що є формою опрацювання матеріалу і контролю вчителем рівня опанування учнем матеріалу.

Значний інтерес для дослідження становить приклад інтелектуально-творчого зростання в ліцеї Антона Зайковського, учня історичного класу ліцею, переможця Всеукраїнської олімпіади з історії, абсолютного призера серед учнів 10–11 класів, переможця (II місце) турніру «LG-Еврика» (2001 р.), здобувача диплома турніру «Юний історик» (2001 р.). Прийшовши навчатися до ліцею, він не мав досвіду перемог в олімпіадах та конкурсах, але за результатами тестів мав високий рівень інтелектуальних здібностей, самоорганізації й адаптованості до конкурентної боротьби. Хлопець показав себе кмітливим, вдумливим, здатним до концентрації уваги. Він володіє творчою інтуїцією, здатен бачити проблему в різних ракурсах, тому почав випереджати однокласників за темпами засвоєння матеріалу. Йому запропонували індивідуальну програму навчання, яка передбачала профільну та загальноосвітню складові. Профільний блок охоплював: 1) всесвітню історію – 3 год., історію України – 3 год.; 2) спецкурси – 3 год.; 3) теорію та методи наукового дослідження – 2 год. Загальноосвітній блок передбачав самостійне вивчення програмних дисциплін і складання за графіком заліків. Це давало змогу звільнити за рахунок аудиторних годин час для роботи на кафедрах історичного факультету, в бібліотеці.

Завдяки зусиллям Антона, вчителів, куратора, підтримці адміністрації ліцею, викладачів історичного факультету (до речі, на 2001/2002 н.р. учневі було надано стипендію університету) він засвоїв дворічний курс з історії й інших дисциплін та мав змогу поглиблено вивчати курси всесвітньої історії й історії України. Така практика індивідуальної підготовки ліцеїстів дає гарні результати: кожного року ліцеїсти посідають призові місця на різних конкурсах з історії.

Ефективною формою реалізації змісту історичної освіти є проведення **філософських столів**. Наводимо схему підготовчого етапу.

Мета:

- викликати інтерес ліцеїстів до поглибленого вивчення основ філософії, історії, літератури;
- пропагувати досягнення вітчизняної та світової науки;
- сприяти прагненню ліцеїстів стати інтелектуально розвиненими особистостями, спрямувати учнів на шлях самопізнання, саморозвитку;
- спілкування педагога й учня нарівні, виявлення поваги до молодого покоління, його світогляду;
- розвиток духовності дитини;
- творче переосмислення певних наукових знань;
- розвиток комунікативних навичок.

Учасники: ліцеїсти, вчитель, куратор, викладачі відповідних кафедр університету, залежно від обраної теми, психолог.

Тематика філософських столів може бути різною, залежно від завдання, яке ставить учитель історії:

- а) поглиблене вивчення і закріплення програмної теми;
- б) визначення загальнолюдських пріоритетів і розвиток гуманістичного світогляду.

Теми, які було запропоновано учням 11 класу історичного профілю ліцею:

- «Загальнолюдські та національні цінності»;
- «Філософські погляди М.Грушевського»;
- «Національно-культурне відродження України (останнє десятиліття ХХ століття)»;
- «Суспільство зобов'язане піклуватися про малозабезпечених. Історія соціальних програм у новітні часи в світі».

До кожної теми дається коло обов'язкових питань. Літературу учні добирають самі, а вчитель орієнтує. Філософські столи можуть проводитися в рамках класу і школи. Необхідно створювати атмосферу емоційного комфорту: музика, портрети, фотовиставки, відеоматеріали, запалена свічка – символ початку.

Підготовчий етап триває тиждень. Учасники розподіляються на групи: технічну, музичну, оформлення, проблемну. Кожна група отримує завдання, готується за обраною темою, обговорює питання.

Столи ставлять по колу. Обов'язкова умова – відмова від читання доповідей, лише вільні розповіді і розмови. Ознайомлення учнів із правилами проведення дискусії. Після закінчення засідання вчитель повинен підбити його підсумки, визначити основні думки учасників з теми, не наголошуючи на власній, відмовитися від авторитаризму, не доводити обговорення до закінчення, щоб дати змогу дітям надалі обміркувати тему, творчо її розвивати.

Новий педагогічний метод – широке використання інтегрованого підходу. Він охоплює всі рівні знань: навколишнє середовище, ментальність, транскультурні, глобальні, міжнародні, державні й суспільні зміни. В основі змісту ліцейської освіти – найсуттєвіші для життя людини знання: комунікація, пошук і опрацювання інформації; розв'язання нагальних життєвих проблем; пізнання себе, інших людей, природи, її значення для життя; власний саморозвиток. Таке розуміння світу закладає фундамент бережного ставлення до довкілля, усвідомлення себе органічною частинкою природи, мікрокосмосу.

Фундаментом змін у педагогічних засадах стала критична переоцінка досвіду. Ще не так давно освіту розуміли здебільшого як процес засвоєння нормативних знань з основ наук. Педагоги ліцею намагаються дати дитині можливість творчо переосмислювати набутий життєвий досвід, підтримують її природний потяг до знань, допомагають шукати відповіді, навчають оцінювати інформацію, глибше й ефективніше проживати своє життя, використовуючи соціальний досвід та власні індивідуальні особливості.

Учні гуманітарного класу ліцею